

Daiva TAMOŠAITYTĖ
Filosofė, rašytoja, Redkolegijos narė

„Iš kur atsirado tiek daug „sovietžmogių“? Ir kas iš esmės jie yra? Ar jų darbų „vedlys“ yra ideologija?“ Taip klausė interneto komentotojas, atsiliepdamas į mano straipsnį „Lietuvos apokalipsė“ (graikišką žodį vartojau tik figūratyvine prasme, nurodydama į galimą Lietuvos „pabaigą“ ir kartu ją lemiančią nebeslepiamą, išreikštą sistemine vidine ir išorine arda). Daugiausia neaiškumų skaitytojams kyla dėl sovietmečio ir apskritai sovietinio mentaliteto, todėl tenka šį klausimą nagrinėti atskirai. Tačiau iš karto atsakau į klausimą dėl ideologijos: taip, jų („sovietžmogių“) vedlys yra ideologija. Plačiau šį reiškinį aptariu straipsnyje „Apie ideologijų prigimtį ir žalą“ Rašytojų sąjungos leidinio „Metai“ naujame gegužės-birželio numerįje. Kartu jaučiu įsipareigojimą „Respublikos“ tribūnoje, sukurtoje tuo tikslu, pateikti alternatyvią Tautos uždavinį ir tikslų programą, nes gyvenimas yra platesnis ir gilesnis nei partijų programos bei ideologijos, o tai, kad alternatyvų beveik nesigirdi arba jos šalinamos kaip varžovės iš viešosios erdvės, rodo, jog šalies intelektualinis pajėgumas silpsta. Ir silpsta ne idėjų buvimu, o jų įgyvendinimo ir atstovavimo prasme. Kad tai būtina daryti, rodo nuolatinis bandymas keisti kertinius Lietuvos Konstitucijos (LK) punktus pagal jai prieštaraujančius politinių jėgų siekius arba aiškinti juos taip, kad atitiktų tų jėgų poreikius. Atkurti LK galias ir jų saugomą subjektą - Tautą (naciją) - įkurdinti jai skirtoje vietoje, iš kurios ji išstumta kaip visateisė konstitucinių galių savininkė, prižiūrėti, kad partijos vykdytų LK nuostatas, yra pats svarbiausias uždavinys. To nepadarė, „suverenu“ netrukus gali būti įrašytas „žmogus“, „pilietis“ ar koks kitas smulkus subjektas su nesąlygiškais teisėmis be įsipareigojimų. Kai aptariant įvairių judėjimų ir organizacijų, siekiančių sugrąžinti lietuvių Tautai priklausančias teises, žlugimo priežastis Romualdas Ozolas pasakė: „Kurk savo naratyvą“, tai buvo paskutiniai jo žodžiai mirties patale ir patvirtinimas dėl bendramintiškumo (svarbiausia gairė - lietuvių Tautos ir jos savasties išlikimas), o kartu suvokimo, kad kiekvienas mūsų, dirbančių proto baruose, gali ir privalo įdėti savą indelį į Lietuvos kultūrą ir politiką. R.Ozolas buvo žmogus, kuris pirmiausia buvo klasikinis mąstytojas ir priešinosi bet kokiems šablonams, neapmaštytiems ir civilizaciniu požiūriu bergždžiams projektams, juo labiau jei jie esti primesti svetimųjų ir veikiami priešiško interesų. Todėl nevalia jo veiklos perdėm supolitinti, kaip yra mėginama daryti *post mortem*, o išvelgti tą giją, kuri per Simoną Daukantą, Žemaitę ir kitus lietuvių šviesulius atvingiuoja iki mūsų dienų, kada tebėra neprarastas ryšys su esminiais Tautą ir jos prasmingą buvimą pasaulyje kuriančiais tikslais.

Daugelis nebetiki, kad sovietinis palikimas yra esminis LK veikimo stabdys. Esą jau išaugo sovietmečio neregėjusi karta. Tačiau iš akių išleidžiamas faktas, kad desovietizacija Lietuvoje iš esmės neįvyko, o sovietinės sanklodos diegėjai ir vykdytojai okupuotoje šalyje, atgavus Nepriklausomybę, perėmė valdžios svertus ir elgiasi pagal senus standartus, ruošdami sau pamainą. Sovietų Sąjungoje nusikalstama ideologija formavo ir vykdė komunistų partija. Buvę komunistai Lietuvoje, nors ir tapę socialdemokratais, išlaikė buvusią įtakos struktūrą, valdymo mechanizmų pobūdį ir mentalitetą. Jei ir galima sakyti, kad, veikiami naujų galios centrų, pirmiausia Vakarų liberaliosios demokratijos, sovietizmo paveldėtojai daug kur keičia veiklos kryptis ar iškabas, švelnina retoriką, vis dėlto tam tikrą ideologinį stuburą ir gebėjimą organizuoti perimti bei perduoti kaip estafetę kadaise įgytus principus socialdemokratams esant valdžioje išvelgti nesunku. Todėl jie ir nėra socialdemokratai tikrąja prasme. Kartu sovietmečio relikvai trukdo kurtis tikrosioms dešimtosioms jėgoms, kurios taip pat yra veikiamos to paties paveldo, tegu ir nesąmoningai, bet ne mažiau stipriai.

► Tai, kad neseniai tik iš ketvirto karto buvo vargais negalais surasta švietimo ministrė, yra puikus valstybės nuvaldymo pavyzdys

Komunizmo ideologija nuo pat atsiradimo patyrė daug transformacijų. Jos istoriją palikime sovietologams, tačiau pasistenkime patyrinėti, kaip ir kodėl tikrovė priešinosi pastangai utopiją paversti rojumi žemėje, kada ji tampa antiutopija. Darome prielaidą, kad nesėkmė yra užkoduota pačioje ideologijos prigimtyje. Gyventi pagal ideologijas yra iš esmės ydingas siekis, nes nė viena ideologija neapima visos žmogaus egzistencijos, nors ir pretenduoja į visažinystę. Priešingai, joms gyvybiškai būtina ką nors ryžtingai pasmerkti, atmesti, likviduoti. Nė viena idėja netampa kūnu, jei nėra organiškai susijusi su natūraliais gamtos ir visuomenės dėsniais. Suabsoliutintos ir įvairių režimų iki kraštutinumo privestos (tai yra mėginamos įgyvendinti paraidžiu) jos suardo natūralią bendruomenių raidą. Kita vertus, kone visos utopinės ideologijos, jei atmets dvasinį sandą ir pasaulėžiūros centre įkurdina žmogų, siekia grįsti savo ideologemas nudvasintos gamtos pagrindu. Regis, žemiško rojaus ištroškę ideologai taip pavargsta nuo savo paties proto, kuris geba tik konstruoti prieštaringas tezes, kad pasaulėžiūros pamatu padaro nesąmoningas galias. Tuomet suklesti dialektinis materializmas ir mokymas apie priešybių kovą kaip esminį vystymosi variklį, natūralios atrankos ir amžinos konkurencijos dėsnis pritaikomas sociumui, išlaisvinami ir mėginami naudinga linkme nukreipti pirmykščiai instinktai (judėjimas „atgal į gamtą“). Ideali komuna primena kažkokią pirmykštę bendruomenę, kurioje nežinia kaip veikia laisvės faktorius, nes niekas nėra apribotas įsipareigojimais šeimai, klasei, valstybei - iš esmės nepavaldus nė vienam protin-

gam apribojimui, tačiau gerovė klesti, iš dangaus krintančios gėrybės pasiekiamos kiekvienam individui. Tokioje visuomenėje įvairovė ir istoriškai susiklosčiusios skirtys tarsi išnyksta, nes bet kas gali būti bet kuo. Kraštutinis žmogaus gamtinių poreikių liberalizavimas veda tiesiogiai į anarchiją, todėl neišvengiamas tokios „laisvės“ padarinys yra totalitarizmas. Galbūt permanentinės revoliucijos idėja ir reikalinga ne tik tam, kad beprotiškomis, neįgyvendinamoms utopijoms besipriešinanti tikrovė bent laikinai paklustų, žinia, tik per prievartą, bet ir todėl, kad būtų nuolat kuriamas režimo precedentas, totalinės priežiūros poreikis. Tam tikra prasme galima teigti, kad jokia ideologija, tarp jų ir komunizmas, gryna forma niekada neegzistavo. Bent jau sovietmečiu, nepaisant tikrų idealistų pastangų įgyvendinti svajones siekiant įveikti carinį atsilikimą (pavyzdžiui, kaime įtvirtinti tikrus „sovietus“, demokratiškas tarybas), Rusijoje valdžią užgrobę bolševikai gražius ketinimus pavertė realia antiutopija. Todėl tiksliau būtų vartoti terminą „bolševikas“, o sąvoką „komunistas“ sieti su priklausomybe konkrečiai partijai, žodžius „sovietinis, sovietmetis“ - su realiai egzistavusia valstybe (SSRS).

susijęs teismų korumpuotumas ir apskritai nepajėgumas išbristi iš kriminalinę patirtį palaikančių sluoksnių formavimosi.

Žmonių kontroliavimas panaudojant saugumo struktūras ir jėgos padalinius (sekimas, kratos), viešumo varžymas ir valdžios veiksmų įslaptinimas, siekiant įbauginti ir valstybės aparatą naudoti saviems, partiniams, tikslams, - tokia būtų antroji bolševizmo savybė. Tai buvo daroma siekiant sunaikinti opoziciją, laisvą žodį ir komunizmo (valstybės) priešus. Skaitytojas gali pamėginti aptikti paraleles, o mes tik pacituosime prezidento Valdo Adamkaus mintį iš dienoraščių „Pareigos, kurios nesibaičia“ (Vilnius, 2015): „Jau kuris laikas kalbantys telefonu kyla įtarimų, kad įsijungia kažkokia aparatūra ir klausomasi pokalbių. Todėl kai kada tyčia pašnekame toms nematomoms ausims“ (2012 metų gruodžio 6 diena). Prezidentas knygoje santūriai, bet gana atvirai aprašo politikos eigą apgalvestaudamas, kad deginami tiltai su demokratinėmis šalimis ir griunama tai, ką jis kūrė dešimt metų. Kitas bolševizmo požymis - nemokšiško propagavimas. Idėja, kad kiekviena virėja gali valdyti valstybę, yra savaip įdomi. Utopinio komunizmo realizacijos atžvilgiu tai - tokios utopijos savireguliacijos triumfo metafora. Tačiau Stalinas gerai žinojo, kad išsilavinusių žmonių šurkščiais antihumaniškais metodais nepavaldys, todėl išnaikino ištisus profesionalių ir gabių gyventojų sluoksnius. Mėgstama buožių (tai yra darbščių ir nagingų specialistų) nukentėjimo forma buvo ir kolektyvų vadovais skirti nemokšas, turinčius tik menką partinį apmokymą. „Proletarui“, arba pačiam primityviausiam visuomenės nariui, buvo sudarytos idealios sąlygos valdyti. Kuriozas virtę prastų gaminių tiražavimas (ir kokybės ženklo išradimas) bei gamtos „įvaldymo“ stebuklai, tokie kaip upių vagų keitimas ar visuotinės kukurūzų plantacijos, tapo sovietų folkloru. Lietuvoje šis partinio nemokšos valdymas yra daugiau nei akivaizdus. Tai, kad neseniai tik iš ketvirto karto buvo vargais negalais surasta švietimo ministrė, yra puikus valstybės nuvaldymo pavyzdys (taip pat klasikinis pavyzdys, kai kandidatą pristato darbo žmonėms atstovaujanti, šiuo atveju Darbo partija, kurią įkūrė iš Rusijos atvykęs buvęs suvirintojas). Sovietinis partinis mentalitetas reiškiasi beveik visose srityse, kai neišmanantys paskiriami svarbių ministerijų vadovais, tačiau kai tokie dalykai vyksta svarbiausioje strateginėje valstybės grandyje, šviesime, kyla klausimas, ar kitą kartą švietimo ministru iš tikro netaps virėja ar šlavėja. Atvirkštinis procesas yra tas, kad aukštuosius mokslus baigę žmonės Lietuvoje neranda kitokio darbo nei „virėjo ar šlavėjo“, o ir apmokami panašiai kaip jie. Šioje vietoje tinka realistiškos operos apie kasininkes „Geros dienos!“ kūrėjų pastebėjimas, kad bedarbis menotyrininkės, dirbančios kasininke prekybos centre, personažas Vakarų šalyse kėlė nuostabą ir nesupratimą, kaip taip gali būti, bet buvo visiškai savas ir atspindintis realijas, pavyzdžiui, Maskvos žiūrovams (kalbėta TV laidoje „Naktinis ekspresas“). Paralelių, kai akivaizdus senųjų sovietinių strategijų panaudojimas taikantis net prie

ES direktyvų, yra daug, ir tai būtų atskiros mokslinės studijos tema. Baigdama rašinį norėčiau atkreipti dėmesį į mažiausiai apčiuopiamas ir subtiliausias bolševizmo (o ir menševizmo) sukniedytas ypatingas mentaliteto grandis, kaip ilgalaikius ir itin grėsmingus paščius siekiant išsivaduoti iš vidinės okupacijos. Tai sovietinių respublikų - imperialistinės ir vėliau stalininės Rusijos sateličių - programa, sukurta specialiai joms, kad būtų išugdytas servilizmas viskam, kas ateina iš Centro. Atsakomybės perleidimas Centrai, bet kurių nurodymų tvirtinimas ir vykdymas net neskaicius ir juolab, ginkdie, kritiškai neįvertinus - šitaip galima buvo lipdyti tinkamą molį: arba labai jauną pagalbą amžių, arba pamestinuką, nieko nežinantį apie savą istoriją ir kultūrą, arba palūžusį matant bolševikų vykdytus žvėriškumus okupuotose teritorijose. Aklas paklusnumas, sakytum, teka bolševikų auklėtinių, kurie taip pat auklėja savo vaikus, gyslose. O šiais laikais dar ir pelningas (anais bent jau galėjai tikėtis išlikti gyvas), tad jokio vidinio pasipriešinimo neįjauciantys partiniai „sovietžmogiai“ nė nesvarstę, nė nemirktelėję imasi vykdyti valstybinės kalbos naikinimo, eutanazijos (ne naujiena kai kurių sovietų ideologų fantazijose), seksualinių mažumų ir kitus aiškiai ne dešiniojo, o kairiojo ideologinio flango Europoje reikalavimus, didžiai artimus tikro čekisto dūšiai. Kartu sėkmingai tęsia dabartiniams Rusijos režimui palankias tradicijas, pavyzdžiui, išteisinga žudikus omonininkus. Sugėbėjimas šaltakraujiškai išnaudoti situaciją ir iš karto vilkėti kelis kailius, meluoti ir neraudonuoti, o esant reikalui šaukti apie mitinio priešo ir šalintinio varžovo „sutapusius interesus“, kiekvieną kartą iš reikiamos varpinės, - tai proletaro ainiui prilygsta didžiam sumanumui ir reikšmingai politikai... Kai gulaguose sunyko didžiausi kada nors žmonijos istorijoje matyti „liaudies universitetai“, tikrieji, kad ir klystantys, idealistai atsiveikino su galvomis ir jų vietą užėmė kažkada keikti oportunistai, toliau gaminti „sovietžmogių“ nebereikėjo, jie dauginosi patys, nes nebeturėjo mokytojų, sakančių tiesą apie tikrąją, savą ir svetimą kultūrą bei civilizaciją.

Žinoma, nėra viskas taip paprasta, juoda ir balta. Kaip jau teigėme, įvairovė ir pažiūrų skirtumai pogrindyje išlieka net ir žiauriausių režimų laikotarpiu. Kuo stipresnė kultūra ir savitas tautos charakteris, tuo greičiau po ideologijų maro šalis atsitiesia. Štai palyginimas vėl „iš kitos operos“, bet apie tą pačią problemą. Ką tik Vilniaus festivalyje didžiausio ažiotažo sulaukė Pekino opera. Senasis rafinuotas scenos žanras pateikė siužetą, tinkamą bet kuriai save gerbiančiai ideologijų nekamuojamai civilizacijai ir stebinančią žmogiškų jausmų bei troškimų bendrumu. Kai Kinijai grasinu priešas, o suktas diplomatas Vangas siūlė sutikti su jo sąlygomis ir eiti į kompromisus, Jangų dinastijos prosenelė pasisiūlė vadovauti mūšiu, imperatoriaus valia tapo maršale ir su visa moterišką bei vyrišką jėgų kariauna apgynė tėvynės garbę. Amžių išmintis bent scenoje įveikė komunistinį Mao režimą. Yra apie ką pamąstyti ir Lietuvos elitui, sugužėjusiam į premjerą.